

УДК 811.161.2'38

Г. Є. Хоменко

## ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСПРЕСИВНИХ ЗАСОБІВ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТАХ

Хоменко Г. Є. Інтертекстуальні можливості експресивних засобів в інформаційних текстах.

У статті розглядається поняття інтертекстуальності в інформаційних текстах. З урахуванням структурного та семантичного аспектів здійснено аналіз експресивних мовних засобів, зокрема, алюзії та апікації, які демонструють інтертекстуальні властивості.

*Ключові слова:* інформаційний текст, інтертекстуальність, стилістичні прийоми та фігури, експресивність, алюзія, апікація.

Хоменко А. Е. Интертекстуальные возможности экспрессивных средств в информационных текстах.

В статье идет речь о понятии интертекстуальности в информационных текстах. С учетом структурного и семантического аспектов осуществлен анализ экспрессивных языковых средств, в частности, аллюзии и аппликации, которые демонстрируют интертекстуальные свойства.

*Ключевые слова:* информационный текст, интертекстуальность, стилистические приемы и фигуры, экспрессивность, аллюзия, аппликация.

Khomenko H. Intertextuality of possibility of expressive facilities in informative texts.

The article deals with the notion of intertextuality in information texts. The author analysis expressive language means, including allusions and applications that demonstrate the intertextual properties, taking into account the structural and semantic aspects.

*Key words:* information text, intertextuality, stylistic devices and figures, expressivity, allusions, applications.

Поняття інтертекстуальності є відносно новим явищем у царині вітчизняної та зарубіжної лінгвістики. Зміст, особливості функціонування цього терміна вивчали С. Авраменко, Т. Арнольд, Р. Барт, І. Льїн, Д. Кузьменко, Н. Кузьміна, В. Налімов, Г. Новікова, І. Рубцов. Мовне втілення інтертекстуальності розглядали О. Абрамова, І. Арнольд, Р. Богранд, І. Гальперін, Ю. Лотман, В. Лукін, Л. Омельченко, О. Потебня, А. Ткаченко, Я. Швець та інші лінгвісти. Варто зазначити, що проблема інтертекстуальності донині повністю не розв'язана. Ціла низка питань стосовно прояву інтертекстуальності в текстах різних стилів, мовних маркерів інтертекстуальності потребує подальшого

детального вивчення. Це зумовлює актуальність та перспективність досліджень у сфері тексту, зокрема інтертекстуальності.

Основи лінгвістичних досліджень інтертекстуальності закладені працями Ю. Крістєвої і Р. Барта (постструктуралістська школа) та М. Риффатера і Дж. Калера (семіотична школа) [8, с. 195].

На сьогодні існує безліч визначень поняття інтертекстуальності. Досить поширеною є думка про те, що кожний текст є інтертекстом. Цей постулат обстоюють Р. Барт, Ю. Крістєва, Ж. Деріда, Ю. Лотман та інші науковці [6, с. 105]. Тобто кожний текст не існує ізольовано в часі й просторі, він у будь-якому випадку містить у собі відгомін попередніх текстів, акумулює напрацювання попередніх поколінь.

О. Баженова трактує назване вище явище як текстову категорію, яка відображає співвіднесеність текстів, їх діалогічну взаємодію в процесі функціонування, що зумовлює нашарування змісту твору [6, с. 104]. Інтертекстуальність реалізується за допомогою цілої низки стилістичних засобів. Як слушно зауважує А. Ткаченко, є різні ступені залучення попередніх текстів до власного: парафраза, ремінісценція, образна аналогія, стилізація, травестія, пародіювання, запозичення, переробка, творчість за мотивами, наслідування, цитація, аплікація, трансплантація, колаж і т. ін. [7, с. 292].

Г. Новікова розглядає це явище як багатоаспектну психолінгвістичну категорію тексту, яка вказує на його комунікативні зв'язки з іншими текстами на змістовому, лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях і виражається за допомогою мовних маркерів – інтертекстом [4, с. 35]. Ми підтримуємо висловлену позицію науковця, оскільки не маємо сумніву в тому, що екстралінгвістичний аспект цієї категорії відіграє велику роль. Доцільність та ефективність уплетення до тканини текстів цих мовних засобів залежить від збалансованості прагматичних пресупозицій (оцінки знань, досвіду, фізіо- та психологічного стану тощо й адресата, й адресанта) [1, с. 110]. Якщо автор невдало застосує ті чи ті маркери, це зумовить нівелювання загального експресивного впливу висловлення, може призвести до труднощів інтерпретації цього тексту читачем, викривлень основного змісту.

Дослідник Д. Кузьменко називає інтертекстеми «проявами інтертекстуальності», які можуть бути навмисне застосованими автором або несвідомими [3, с. 349]. Ми розглянемо «свідомі» інтертекстеми, зокрема, алюзію та аплікацію.

Мета нашого дослідження полягає в з'ясуванні структурно-семантичних особливостей алюзії та аплікації в інформаційних текстах.

Частотністю вживання в інформаційних текстах характеризується алюзія. Алюзія (лат. *allusion* – жарт, натяк) – стилістичний прийом, пов'язаний із використанням у тексті фольклорного, літературного, історичного чи побутового факту, а також відомого афористичного вислову, крилатого слова, ідіоми [5, с. 13]. А. Ткаченко вважає алюзію загальним принципом змістової інтерпретації тексту, який постає на основі багатьох тропів, фігур, сюжетно-композиційних вирішень, контекстуальних та інтертекстуальних конотацій тощо [7, с. 288].

Джерельною базою створення цього прийому є прецедентний феномен. Виділяють такі етнічні прецедентні феномени: прецедентний текст, прецедентний вислів, прецедентна комунікативно-прагматична ситуація та прецедентне ім'я [2, с. 51]. Відповідно, ці компоненти алюзійної сполуки виражаються цілим реченням, словосполученням або словом.

Для цього засобу експресивізації мовлення характерні двовимірність, можливість одночасного існування минулого та теперішнього, їх тісне органічне переплетення й породження нової реальності, нового смислу, економність мовних засобів, образність, асоціативність, ефектність. Алюзії сприяють кращому запам'ятовуванню інформації, змушують читача замислитися, проаналізувати висловлення, звертаючись до свого життєвого та культурного досвіду. Алюзійні конструкції дозволяють «подивитися на проблему з іншого боку».

Наприклад: *Думкою багатіми* (УТ, 2012, № 14, с. 8). Речення є алюзією до загальновідомого фразеологізму *Дурень думкою багатіє*. Автор послуговується цим висловом як заголовком до статті, що сприяє точнішому декодуванню подальшого тексту. Алюзія має іронічне семантичне наповнення. У прикладі *В гарячій царині Гефеста* (ЧГ, 2012, № 68, с. 22) алюзія теж має форму заголовка. Автор натякає на античного бога вогню Гефеста, покровителя та знавця ковальської справи, проводить паралелі між цим міфічним героєм та головним персонажем своєї статті, підкреслюючи його вправність, обізнаність, високий професіоналізм, креативність та працелюбність. Журналіст «романтизує» доволі буденну та важку професію коваля, викликає в читачів повагу до цього діяльності.

Назва статті: *Синдром Балаганова* (УТ, 2012, № 14, с. 62) виступає алюзією до літературного та кінематографічного творів

«Золоте теля», які набули статусу прецедентності. Автор вдало доповнює цей стилістичний прийом ще кількома згадками про цей прецедентний текст: *Ось і виходить, що діями наших державних мужів керує не розум, а підсвідомість. Точно як у Шури Балаганова. З однією відмінністю – бортмеханіка «АнтилопиГну» одразу схопили за руку і потягли до міліції* (УТ, 2012, № 14, с. 62). Експресивний потенціал наведеного засобу інтенсифікує вживання автором слова «синдром», який, зазвичай, використовується в медичній практиці та позначає хворобу чи її симптоми.

У прикладі *Бджоли не гудуть* (УТ, 2012, № 14, с. 80), який виноситься автором у заголовок статті, теж має місце алюзія – натяк на гумористично-сатиричну українську пісню *«Мертві бджоли не гудуть»*, що змальовує швидкоплинність людського буття. Цей експресивний засіб має форму усіченої назви пісні. Згаданий вислів розшифровується читачем як натяк на згаданий вище музичний твір та як констатація факту (*Узимку 2006 року американські пасічники помітили щось незвичне: багато бджолосімей гинули без усілякої видимої причини*) (УТ, 2012, № 14, с. 80).

У висловленні *Дехто змішує традиції, створює «слов'янські» мантри. Деякі ж замість «просвітлення» отримують «затемнення» свідомості – іноді в буквальному сенсі* (УТ, 2012, № 14, с. 82) присутній натяк (алюзія) на термін *просвітлення*, який існує в площині перетину релігії, літератури, культури, філософії та інших галузей. Уважаємо його збірним поняттям, символом.

Речення *6 червня українське суспільство виановувало журналістів – маститих редакторів, знаних фотокореспондентів і молодих допитливих репортерів – обдарованих трудівників медійного фронту, які забезпечують безперебійний ритм інформаційного конвеєра, навперебій доносячи читачеві та глядачеві свіжі новини* (ЧГ, 2012, № 43, с. 2) теж містить алюзію. Слово *фронт* за Словником української мови за редакцією І. Білодіда позначає: 1) у шикуванні військ – лицева сторона; 2) у бойовому порядку – сторона військової частини, підрозділу, обернена до ворога, а також територія, зайнята такою частиною, підрозділом; 3) найбільше військове з'єднання, що діє під час війни під командуванням одного воєначальника; 4) місце, район, де відбуваються воєнні дії і розташовані діючі війська під час війни. Автор порівнює журналістів з військовими, акцентує увагу читача на тому, що робота працівників масмедіа дуже важка, ці люди завжди «під прицілом».

Спостерігаємо в інформаційних текстах велику кількість аплікованих конструкцій, зокрема: *Експерти називають шість **больових точок** планети, які можуть призвести до незворотних катастрофічних наслідків: танення арктичних льодовиків, вирубування лісів Амазонії, збільшення пустелі Сахара, Південна Азія (регіони, вразливі до мусонів), зміна напрямку Гольфстріму та поклади метану у Світовому океані* (УТ, 2012, № 14, с. 5). Наведений приклад ілюструє трансформацію штапму *больові точки*, який стосується вразливих місць людини в прямому й непрямому значеннях. Автор проводить паралелі між образом людини та планети. Словосполучення *больові точки планети* стає смисловим центром речення, сприяє активізації уваги реципієнта.

У прикладах: *Саме цей епізод згадався нам, коли почули про підручники за 647 грн., які **Міністерство торгівлі освітою** купило у видавців* (УТ, 2012, № 14, с. 62); *І, здавалося б, гріх руки поганити об таку суму, тим більше що скандал можна було легко передбачити, враховуючи одіозність **міністра торгівлі освітою**, резонансність теми тендерних закупівель та спорідненість авторки підручника з віцепрем'єром* (УТ, 2012, № 14, с. 62) простежуємо ефектне аплікування словосполучень *Міністерство освіти* та *Міністр освіти*. Журналіст змінює сталі вислови, приєднуючи слово *торгівля*, яке повністю трансформує семантику цього мовного засобу задля підкреслення свого незважливого ставлення до змалюваного явища.

У наступному тексті: *Насправді хочу рухатись у бік психоделічного та більш важкого року, власне кажучи, вже рухаюсь. Щось таке доросло-магнетичне, **Led Zeppelin та The Doors в одному флаконі**, українсько-англомовне* (УТ, 2012, № 14, с. 72) теж натрапляємо на апліковану конструкцію. Вона ілюструє «динамічний» штамп мовлення, що не часто спостерігається в текстах. Рема (*в одному флаконі*) залишається незмінною, а тема трансформується залежно від комунікативних намірів журналіста. В аналізованому прикладі автор апелює до загальновідомих рок-груп задля конкретизації основної думки висловлювання.

Речення *І робить це в такому іронічному тоні та в нестандартному для сучасного кондового й тупуватого російського кіно ракурсі, що відразу перетворюється на білу ворону, вигідно відрізняючись від жанрових **стандартів фастфуду** нашого прокату* (УТ, 2012, № 14, с. 74–75) теж демонструє вплетення вже застиглого,

сталого поняття (фастфуд, fast food), яке позначає неякісну, шкідливу для здоров'я їжу. Адресант позиціонує деякі жанрові принципи вітчизняного кінематографу як неякісні, графоманські, шкідливі для духовного здоров'я людини, підкреслює своє негативне ставлення до цього становища, засуджує його.

У прикладі *Часом починаю боятися, що так і життя може минути в марних очікуваннях змін. Хоча ми продовжуємо боротися силою слова і звуку з цим, і щось навіть виходить* (УТ, 2012, №14, с. 71) відбувається прирошення додаткового значення (вплив музики) до сталого виразу *сила слова*. У цьому випадку аплікація застосовується задля підкреслення впливу, ефектності, великої мотиваційної та сугестивної сили не тільки мови, а й музичних творів.

Аналізований вислів *Лише так можна створити конкурентне середовище іноземній музиці. Має бути також державне сприяння – надання залів для концертів національного музичного виробника* (УТ, 2012, № 14, с. 71) зображує аплікування прикметника *музичний* до загальноновживаних висловів *національний виробник, підтримуй вітчизняного виробника*, який звужує ці поняття, деталізує їх. Музику можна вважати і процесом, і продуктом. Автор радше сприймає її як готовий продукт (у системі відносин виробник – продукт).

Іноді аплікаційна конструкція формує заголовок статті: *За власним небажанням* (УТ, 2012, № 14, с. 82). Відбувається зміщення семантичного вектора речення на протилежний. Первинний вислів *за власним бажанням* стосується трудового кодексу України та окремої статті. Автор, змінюючи цей штамп, намагається підкреслити підступність та підлість керівництва редакції, антигуманне ставлення до працівників, делікатно спонукає читача до розуміння та співчуття головній героїні тексту (*Знайому звільнили з роботи. Штат скорочували, а вона «все одно вагітна»*) (УТ, 2012, № 14, с. 82).

Або: *Сергій Фома Фоменко про київську школу року, музичний експорт та Україну як село імені Лукашенка* (УТ, 2012, № 14, с. 70). Зазначений фрагмент інформаційного тексту теж характеризується наявністю аплікації в заголовку. *Музичний експорт* – зміна економічного терміна *експорт (товарів, послуг, ресурсів)* на культурологічний. Другий приклад демонструє зміну вислову *село ім. (культурного діяча, історичної особи)* за допомогою приживлення прецедентного імені *Лукашенко*, тим самим зумовлюючи інше трактування цього вислову.

Простежуємо намір автора зацікавити, викликати в читача почуття зневаги, обурення, роздратування. Використання в одному реченні одразу двох експресивних засобів мови сприяє швидкій активізації уваги, запам'ятовуванню та іншим мнемонічним процесам адресата, дозволяє йому одразу включитися в гру та сприйняти інформацію, спираючись і на суб'єктивне ставлення автора, побачити явище «його очима». Аплікація в цьому випадку дозволяє лаконічно та експресивно проанонсувати основні тематичні блоки подальшого тексту.

Отже, інтертекстуальність інформаційних текстів має потужне підґрунтя – пласт стилістичних прийомів та фігур. Активно вживаються в інформаційному стилі алюзії, аплікації. Ці експресивні засоби застосовуються задля пожвавлення інформаційного стилю, органічного вплетення історико-культурологічних згадок, натяків у канву сучасного медіатексту. Вони дозволяють оновити «затверділий» зміст вислову, надати йому двовимірності, багатозначності, допомагають влучно та глибоко висловити думку, застосовуючи мінімальну кількість мовних одиниць.

### Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підруч. для студентів вищих навч. закладів] / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
2. Блохина Н. Г. Современный русский язык. Текст. Стили речи. Культура речи : [учебн. пособ.] / Н. Г. Блохина. – Тамбов, 2010. – 191 с.
3. Кузьменко Д. Сучасні підходи до тлумачення поняття «інтертекстуальності» / Д. Кузьменко // Літературознавчі студії. Вип. 21, Ч. 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 347–351.
4. Новікова Н. Інтертекстуальність як об'єкт лінгвістичних досліджень / Н. Новікова // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка (філол. науки). – Л. : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – № 3. – С. 31–36.
5. Святовец В. Ф. Словник тропів і стилістичних фігур / В. Ф. Святовец. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
6. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под. ред. М. Н. Кожинной. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
7. Ткаченко А. О. Мистецтво слова : Вступ до літературознавства / А. О. Ткаченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
8. Швець Я. Застосування термінів інтертекстуальності та інтертекст у сучасній комунікативній лінгвістиці / Я. Швець // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 675. – С. 195–197.

### Список використаних джерел

УТ – Український тиждень, журнал, 2012 (м. Київ)

ЧГ – Червоний гірник, газета, 2012 (м. Кривий Ріг)

Стаття надійшла до редакції 08.06.2012 р.